

ІСТОРІЯ

ТОВАРИСТВО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА ТА АНГЛО-БУРСЬКА ВІЙНА (1899-1902 РР.)

В. ОРЕХОВСЬКИЙ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8037-3135>

Чернівецький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

Стаття присвячена висвітленню головних напрямів допомоги товариства Червоного Хреста бурським республікам під час англо-бурської війни у 1899-1902 рр. Автор зазначає, що ця підтримка полягала не тільки у наданні безпосередньої матеріальної та фінансової допомоги, але й у відрядженні спеціальних медико-хірургічних загонів. Значна увага приділяється діяльності санітарного загону Червоного Хреста на чолі з головноуповноваженим М.І. Кусковим. Проаналізовано головні труднощі, з якими довелося зіткнутися персоналу цього формування, при виконанні своїх обов'язків на такому незвичному театрі бойових дій. Здійснено оцінку підсумків діяльності загону. Таким чином, окрім допомоги власній армії та мирному населенню, Товариство надавало підтримку червонохресним закладам інших країн, навіть якщо сама Російська імперія не брала участі у війні. Наявність в розпорядженні Товариства підготовленого лікарського та сестринського персоналу, готового відправитися до «гарячих точок» та сприятлива позиція щодо цих прагнень з боку держави, зробили можливим успішну роботу червонохресних закладів за тисячі кілометрів від батьківщини.

Ключові слова: англо-бурська війна (1899-1902), Російська імперія, громадські медично-санітарні організації, Російське товариство Червоного Хреста, медицина, допомога пораненим та хворим, благодійність.

Стаття посвящена освещению главных направлений помощи общества Красного Креста бурским республикам во время англо-бурской войны 1899-1902 гг. Автор отмечает, что эта поддержка заключалась не только в предоставлении непосредственной материальной и финансовой помощи, но и в командировке специальных медико-хирургических отрядов. Значительное внимание уделяется деятельности санитарного отряда Красного Креста во главе с главноуполномоченным Н.И. Кусковым. Проанализированы основные проблемы, с которыми пришлось столкнуться персоналу этого формирования при выполнении своих обязанностей на таком необычном театре военных действий. Осуществлена оценка итогов деятельности отряда. Таким образом, кроме помощи собственной армии и мирному населению Общество оказывало поддержку краснокрестным структурам других стран, даже если сама Российская империя не участвовала в войне. Наличие в распоряжении Общества подготовленного врачебного и сестринского персонала, готового отправиться в «горячие точки» и поддержка этих стремлений со стороны государства, сделали возможным успешную работу краснокрестных формирований за тысячи километров от родины.

Ключевые слова: англо-бурская война (1899-1902), Российская империя, общественные медико-санитарные организации, Российское общество Красного Креста, медицина, помощь раненым и больным, благотворительность.

The article covers the main areas of assistance of the Red Cross to the Boer republics during the Boer War in 1899-1902. The author notes that this support consisted not only in providing direct material and financial support, but also in sending special medical and surgical units. Considerable attention is paid to the activities of the sanitary detachment of the Red Cross, headed by the Chief Commissioner M.I. Kuskov. The main difficulties that the personnel of this formation had to face in performing their duties in such an unusual theater of operations have been analyzed. The results of the detachment's activity were evaluated. Thus, in addition to helping its own army and civilians, the Society provided support to the Red Cross structures of other countries, even if the Russian

Empire itself did not participate in the war. The availability of trained medical and nursing staff at the disposal of the Society, ready to go to the "hot spots" and the support of these aspirations by the state, made possible the successful operation of the Red Cross institutions thousands of kilometers from their homeland.

Key words: Anglo-Boer War (1899-1902), Russian Empire, public health organizations, Russian Red Cross Society, medicine, care for the wounded and sick, charity.

XIX століття посідає особливе місце в історії людства. Воно принесло світовій спільноті не тільки видатні науково-технічні та культурні досягнення, а й низку кривавих «великих» і «малих» збройних конфліктів. Результатом їх стали чисельні жертви, безмірні людські страждання і величезні матеріальні втрати.

Реакцією на це стало виникнення громадського руху Червоного Хреста, який відіграв неабияку роль у становленні централізованого надання допомоги жертвам війни. У Росії такою громадською організацією, що передбачала надання допомоги постраждалим, стало «Товариство опікування пораненими та хворими воїнами» (пізніше перейменоване на Російське товариство Червоного Хреста (РТЧХ)).

Окрім виконання свого головного завдання – допомоги власній армії і мирному населенню, Товариство надавало підтримку червонохресним закладам інших країн.

За час свого існування Товариство накопичило неоцінений досвід у цій галузі. Останній може стати не тільки предметом для дослідження фахівців-істориків. Він є затребуваним і в сьогодшніх реаліях, наповнених низкою політичних, економічних і соціальних проблем. Таким чином, поряд із науковим інтересом вивчення історії РТЧХ, має і практичне значення. Все це визначило актуальність теми, обраної автором статті.

Серед наукового доробку, присвяченого цій темі, необхідно відзначити 13-томне дослідження «Англобурська війна 1899-1902 рр. очима російських підданих». Воно присвячене участі російських військових та цивільних осіб (зокрема, представників Російського Червоного Хреста) у першому масштабному військовому конфлікті ХХ ст.¹ Відомості щодо діяльності медичного персоналу Червоного Хреста на далекому Африканському континенті містить робота А.В. Постернака «Нариси з історії общин сестер милосердя»². Питання міжнародної діяльності РТЧХ розглядали у своїх публікаціях С.Н. Орловський³, В.А. Соколова⁴, та О.В. Чистяков⁵.

Таким чином, останні роки стали свідченням кількісного зростання робіт, що присвячені цій проблематиці. Проте, ще багато питань історії Товариства Червоного Хреста продовжує залишатися поза увагою вчених. Висвітлення їх є одним з важливих завдань історичної науки.

Англо-бурська війна (1899-1902 рр.) стала однією із найбільш значних міжнародних подій на початку, ХХ століття. Вона завдала відчутного удару по престижу Британської імперії, що вплинуло на міждержавні відносини у Європі.

Бури були нащадками європейських переселенців-протестантів, переважно голландців, які рятувались втечею від переслідувань доби Реформації. Колонізовані ними території (Трансваальська та Оранжева республіки), багаті алмазами та золотом, швидко привернули до себе увагу Великої Британії.

Війна розпочалася у жовтні 1899 р. і спочатку проходила для англійців невдало: в низці битв вони зазнали поразок. Англії прийшлося збільшити чисельність свого військового контингенту, який у 10 разів перевищував чисельність бурських загонів. Після низки військових невдач, бури з середини 1900 р. перейшли до партизанської війни, яка продовжувалася ще 2 роки. Лише 31 травня 1902 р. у Преторії було підписано угоду про перехід незалежних голландських республік під англійське володарювання⁶.

Війна дорого коштувала і бурам і англійцям. Бурів було вбито 4 тис. і поранено 20 тис. осіб. Ще більше – 26 тис. осіб – загинуло в концентраційних таборах. Протягом війни в англійській армії було вбито 5774 чол. (зокрема, 5256 солдатів та 518 офіцерів), поранено – 23 тис. осіб. Окрім того, багато військових померли від епідемії⁷.

Війна викликала бурхливу реакцію світової спільноти. Міністр іноземних справ Російської імперії В.М. Ламздорф у службовій записці відмічав: «Війна з Бурами... здавалося, повинна була залишатись у рамках окремого епізодичного явища англійської колоніальної політики, виросла до розмірів події світового інтересу.

Повною мірою це стосувалося і громадської думки Російської імперії.

У церквах збирали пожертвування на користь бурів. До Південної Африки надсилали ікони, альбоми, платівки із записами російських віршів та пісень на честь бурів. Вулицям міст давали імена бурських героїв. Так, лише до харківської Миської управи надійшли пропозиції дати 3-ом новим вулицям назви: Трансваальська, Жуберівська та Крюгерівська (П. Жубер – військовий та політичний діяч, а П. Крюгер – президент Трансвалю).

Центром організації допомоги бурським республікам став Голландський комітет для надання допомоги пораненим бурам. Він знаходився у Санкт-Петербурзі. Головою комітету був пастор голландської общини Санкт-Петербургу Х. Гіллот. Комітет звернувся до російської громадськості з декількома закликами. У жовтні 1899 р. він закликав до збору коштів на користь поранених бурів. Через місяць, у новому зверненні, проголошувалося, що зібрано 70 тис. крб. і ці пожертвування скеровані на організацію санітарного загону (1-го Голландського) під назвою: «Російсько-голландський похідний лазарет». У третьому, у грудні, – що загальна сума пожертвувань вже перевищила 100 тис. і госпіталь забезпечений усіма необхідними коштами. Осіню 1899 р. лікарі та сестри загону відправилися до Південної Африки: голландські – з Амстердаму, російські – з Санкт-Петербургу .

Цікавим було те, що у сестер загону червоний хрест був нашитий на задній частині головної хустки. Дехто із персоналу знайшов дотепне пояснення такої форми: «...щоб англійці по нас не стріляли, коли ми станемо тікати...». Однак, як зауважила сестра загону С.В. Із'єдінова: «...насправді цей хрест, що мотіявся на потилиці, досить кумедний зблизка, здалеку, за своїм малим розміром, зовсім губився і при роботі у полі приходилося розраховувати, звичайно, вже не на нього, а на загальний вигляд костюму»⁸.

У грудні загін прибув до столиці Трансваалю – Преторії. Крім організації польового госпіталю біля станції Моддерспруйт, загін виділив персонал і для санітарного потягу.

Умови роботи персоналу були надзвичайно важкими. Денна спека у +40 градусів змінювалася нічним холодом у -7. Громіздкі лазарети страждали відсутністю мобільності, а оскільки лінія фронту часто змінювалася, госпіталі опинялися там, де їх допомога була непотрібною. Так, наприклад, сталося у Ньюкастлі, де лазарет спочатку певний час перебував у бездіяльності, а пізніше, коли змінилася дислокація військ, був змушений прийняти таку кількість поранених, яка викликала надзвичайне напруження сил персоналу. Активну участь у наданні медико-санітарної допомоги взяв і Російський Червоний Хрест.

Головне управління РТЧХ на своєму засіданні обговорило питання про відправлення санітарних загонів до обох воюючих сторін. Однак, під час засідання виявилися деякі розбіжності, про які не забули згадати навіть у супровідних паперах, які відправили російському імператору Миколі II.

На пропозицію допомоги з боку РТЧХ Англія відповіла відмовою, заявивши, що сил та засобів Англійського Червоного Хреста вистачить для надання ефективної допомоги англійському збройному контингенту в Африці. Правда, заради справедливості, слід зауважити, що англійці переоцінили власні можливості та недооцінили масштабів і напруження бойових дій. Так, для армії, чисельність якої досягла згодом 220 тис. осіб було передбачено всього 5 тис. ліжок, яких було недостатньо⁹. Пізніше це визнала й англійська сторона. Гучного розголосу набула заява одного з членів англійського парламенту про незадовільну організацію медичної допомоги військовим британського контингенту.

На відміну від Англії, уряд Трансваалю із вдячністю погодився прийняти допомогу з боку Росії та інших держав.

РГЧХ відправило до Південно-Африканської республіки санітарний загін із госпіталем на 25 ліжок. Загін Російського Червоного Хреста складався із головноуповноваженого М.І. Кускова (він же головний лікар), 5 лікарів, 2 агентів по адміністративній та господарській частині, 4 фельдшерів, 9 сестер милосердя та 12 санітарів. Окрім цього, до Трансваалю було відправлено більше 14 тон різних вантажів (медикаменти, хірургічні інструменти, перев'язочні засоби, намети, продовольство). «Загальний наркоз» «забезпечували» 300 пляшок вина, 300 пляшок горілки та 600 пляшок коньяку. Ймовірно, вони використовувались для зняття стресу у фронтовій обстановці¹⁰.

Про значення, що надавалося цьому відрядженню, свідчить те, що особовий склад загону перед від'їздом був на аудієнції імператриці Марії Федорівни, яка була покровителькою Товариства. Сестри милосердя оцінювали своє відрядження до Африки як величезну життєву удачу. Одна з них згадувала, що коли її «призначили як сестру милосердя до Трансваалю, на допомогу бідним бурам», вона «почувалася найщасливішою у світі»¹¹.

У листопаді 1899 р. загін залишив С.-Петербург і прибув до Трансваалю у січні 1900 р. Тут члени загону були урочисто прийняті президентом республіки та статс-секретарем. Після цього, медична комісія, до підпорядкування якої було передано загін РГЧХ, вирішила відправити його на східну ділянку фронту, де передбачено було влаштувати 2 госпіталі: в Ньюкастлі та Фольксерусті. З цих тилових медичних закладів планувалося відправляти мобільні загоони безпосередньо на передову. У Фольксерусті у розпорядження загону було передано урядовий госпіталь на 23 місця. Останній набув великої популярності у місцевого населення: сюди приходило до 30 осіб на день. Через деякий час число ліжок у госпіталі прийшлося збільшити до 50, розташувавши їх у прилеглих будівлях.

Важче було організувати медичну допомогу у Ньюкастлі. Не вистачало приміщень. Головноуповноважений загону М.І. Кусков пізніше згадував: «Тут і відношення громади було іншим, і отримання різних необхідних речей супроводжувалось значними труднощами; так, засоби перевезення (платформи та мули) були доставлені тільки через два місяці, а до того поранених приходилось носити ношами.

У червні 1900 р. загін у повному складі було переведено до містечка Ватерфал-Бовені, де відкрили лазарет на 20 ліжок. За рахунок медичного персоналу вдалося відправити на лінію передової ще один мобільний загін, а також забезпечити лікарями, сестрами милосердя та фельдшерами санітарний потяг. Діяли також і тимчасові амбулаторії у Чарльстоні, Амерсфорзі та Ермело. Стаціонарно в цих закладах лікувалися майже 1100 осіб, амбулаторну допомогу отримали більше ніж 5700 осіб. Витрати на діяльність загону склали близько 113 тис. У липні 1900 р. загін отримав наказ повертатися до Росії і у вересні прибув до Петербургу.

Голова Головного управління РГЧХ 25 вересня 1900 р. листом за № 4396 доповів начальнику Головного штабу про повернення загону з Трансваалю. За поданням лікаря М.І. Кускова вісім співробітників його загону були відзначені Золотою Анненській медаллю. Одна сестра милосердя була нагороджена Срібною Анненській медаллю. Лікар К.А. Людвіц нагороджений орденом Анни 2-го ступеня, лікар О.М. Гольбек – орденом Станіслава 3-го ступеня¹². Все майно загону, що складалося з 7 палаток, 19 ліжок, 35 ящиків з медикаментами, перев'язочним матеріалом та інструментами, 26 нош були залишені Трансваальському товариству Червоного Хреста.

Отже, відповідно до положень, вироблених міжнародними конференціями, під час військових дій Товариства нейтральних країн повинні були допомагати Товариствам Червоного Хреста ворогуючих держав. Російський Червоний Хрест дотримувався цих принципів. Допомога полягала як у відрядженні спеціальних медико-хірургічних загонів, так і наданням безпосередньої матеріальної та фінансової підтримки. Наявність в розпорядженні Товариства підготовленого лікарського та сестринського персоналу, готового відправитися до «гарячих точок» та сприятлива позиція щодо цих прагнень з боку держави, зробили можливим успішну роботу червонохресних закладів за тисячі кілометрів від батьківщини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Англо-бурская война 1899-1902 годов глазами российских подданных. В 13 т. Т.8. Москва: Издатель И.Б.Белый, 2012. 478 с.
- ² Постернак А. В. Очерки по истории общин сестер милосердия. Москва: Изд-во «Свято-Димитриевское училище сестер милосердия», 2001. 304 с.
- ³ Орловский С. Н. Русский добровольческий отряд Красного Креста под руководством Н.И. Кускова на англо-бурской войне. *Социально-экономический и гуманитарный журнал Красноярского ГАУ*. 2016. №3. С. 73.
- ⁴ Соколова В.А. Российское общество Красного Креста в военных конфликтах (1870-1902 гг.). *Вестник СПбГУ*. 2013. Сер. 2. Вып. 3. С. 162-168.
- ⁵ Чистяков О. Деятельность Российского общества Красного Креста в вооруженных конфликтах (1867–1917 гг.). *Пути к миру и безопасности*. 2018. № 1(54). С. 228.
- ⁶ Урланис Б. Ц. Войны и народонаселение Европы: людские потери вооруженных сил европейских стран в войнах XVII – XX вв. (Историко-статистическое исследование). Москва: Соцэргиз, 1960. С. 137.
- ⁷ Давидсон А., Филатова И. Россия и Южная Африка: три века связей. Москва: Изд. дом Гос. Ун-та Высшей школы экономики, 2010. С. 113-114.
- ⁸ Изъединова С. В. Несколько месяцев у буров: воспоминания сестры милосердия. СПб: Типография А. С. Суворина, 1903. С. 4.
- ⁹ Смоляров И. Санитарная служба английской армии в мировую войну 1914-18 гг. Москва: Воениздат, 1940. С. 9.
- ¹⁰ Орловский С.Н. Вказ. праця... С. 75.
- ¹¹ Соколова В.А. Вказ. праця... С. 167.
- ¹² Орловский С. Н. Вказ. праця... С. 80.

REFERENCES

- ¹ Anglo-burskaja vojna 1899-1902 godov glazami rossijskih poddannyh. V 13 t. T.8. Moskva: Izdatel' I.B.Belyj, 2012. 478 s.
- ² Posternak A. V. Oчерki po istorii obshhin sester miloserdija. Moskva: Izd-vo «Svjato-Dimitrievskoe uchilishhe sester miloserdija», 2001. 304 s.
- ³ Orlovskij S. N. Russkij dobrovol'chnskij otrjad Krasnogo Kresta pod rukovodstvom N.I. Kuskova na anglo-burskoj vojne. *Social'no-jekonomicheskij i gumanitarnyj zhurnal Krasnojarskogo GAU*. 2016. № 3. S. 73.
- ⁴ Sokolova V.A. Rossijskoe obshhestvo Krasnogo Kresta v voennyh konfliktah (1870-1902 gg.). *Vestnik SPbGU*. 2013. Ser. 2. Vyp. 3. S. 162-168.
- ⁵ Chistjakov O. Dejatel'nost' Rossijskogo obshhestva Krasnogo Kresta v vooruzhennyh konfliktah (1867–1917 gg.). *Puti k miru i bezopasnosti*. 2018. № 1(54). S. 228.
- ⁶ Uрlanis B. C. Vojny i narodonaselenie Evropy: ljudskie poteri vooruzhennyh sil evropejskih stran v vojnah XVII – XX vv. (Istoriko-statisticheskoe issledovanie). Moskva: Socjkgiz, 1960. S. 137.
- ⁷ Davidson A., Filatova I. Rossija i Juzhnaja Afrika: tri veka svjazej. Moskva: Izd. dom Gos. Un-ta Vysšej shkoly jekonomiiki, 2010. S. 113-114.
- ⁸ Iz'edinova S. V. Neskol'ko mesjacev u burov: vospominanija sestry miloserdija. SPb: Tipografija A. S. Suvorina, 1903. S. 4.
- ⁹ Smoljarov I. Sanitarnaja sluzhba anglijskoj armii v mirovuju vojnu 1914-18 gg. Moskva: Voenizdat, 1940. S. 9.
- ¹⁰ Orlovskij S.N. Vkaz. pracja... S. 75.
- ¹¹ Sokolova V.A. Vkaz. pratsia... S. 167.
- ¹² Orlovskij S. N. Vkaz. pratsia... S. 80.